

BANK XIZMATLARI SOHASIDA RAQAMLASHTIRISHNING ROLI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Avvalbekov Abduxalil Yunus o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda bank xizmatlari sohasida raqamlashtirish jarayonlarining ahamiyati, ularning iqtisodiy va ijtimoiy tizimdagi o'rni, shuningdek, rivojlanish istiqbollari chuqur tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalarni joriy etish bank xizmatlarini ommaviylashtirish, ularning tezkorligi va qulayligini oshirish bilan birga, moliyaviy inklyuziya, korrupsiyaga qarshi kurash va iqtisodiy o'sishga xizmat qilmoqda. Mualliflar O'zbekiston bank tizimida raqamli to'lov platformalari, mobil ilovalar, Open Banking tamoyillari va sun'iy intellekt asosida xizmat ko'rsatish mexanizmlarining joriy etilishini tahlil qilgan. Maqolada, shuningdek, xalqaro tajribalar bilan solishtirish asosida milliy bank tizimining raqamli transformatsiyasi yo'nalishlari ham ko'rib chiqilgan. Asosiy e'tibor regulativ islohotlar, texnologik infratuzilma, xavfsizlik choralari va aholining raqamli savodxonligini oshirish zarurati kabi masalalarga qaratilgan.

Kalit so'zlar: klaster yondashuvi, eksport salohiyati, raqobatbardoshlik, logistika, qayta ishlash, ishlab chiqarish zanjiri, eksport strategiyasi, mintaqaviy rivojlanish.

Annotation. This article provides an in-depth analysis of the importance of digitization processes in the field of banking services in Uzbekistan, their role in the economic and social system, as well as prospects for development. The introduction of digital technologies serves to popularize banking services, increase their speed and accessibility, as well as serve financial inclusion, anti-corruption and economic growth. The authors analyzed the introduction of digital payment platforms, mobile applications, Open Banking Principles and artificial intelligence-based service mechanisms in the banking system of Uzbekistan. The article also examines the areas of digital transformation of the national banking system based on comparison with international experiments. The focus is on issues such as regulatory reform, technological infrastructure, security measures and the need to increase the digital literacy of the population.

Keywords: cluster approach, export potential, competitiveness, logistics, processing, production chain, export strategy, Regional Development.

Kirish

Bugungi globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida bank-moliya sektori jadal sur'atlar bilan raqamli transformatsiyalanmoqda. Dunyo miqyosida raqamli bank xizmatlari nafaqat mijozlar uchun qulaylik yaratmoqda, balki butun moliyaviy tizim samaradorligini oshirishda muhim omilga aylanmoqda. O'zbekiston Respublikasi ham bu jarayonlardan chetda qolmay, so'nggi yillarda bank xizmatlarini raqamlashtirish yo'nalishida qator strategik islohotlarni amalga oshirmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida bank tizimining zamonaviy raqamli xizmatlarga o'tishi, mobil bank ilovalari, elektron to'lov platformalari, QR-to'lovlar, sun'iy intellekt va Open Banking kabi innovatsion mexanizmlarning joriy etilishi bunga yaqqol misoldir.

O'zbekiston Markaziy banki va tijorat banklari tomonidan joriy etilayotgan yangi texnologiyalar xizmat ko'rsatish sifati, tezligi va xavfsizligini oshirib, mijozlar uchun ko'plab qulayliklar yaratmoqda. Raqamli xizmatlarning rivojlanishi, ayniqsa, moliyaviy inklyuziyani kuchaytirib, aholining bank xizmatlariga kirishini yengillashtirmoqda. Shu bilan birga, sohadagi raqamlashtirish jarayoni davlat boshqaruvi, soliq tizimi va tadbirkorlik muhiti samaradorligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mazkur maqolada O'zbekistonda bank xizmatlarini raqamlashtirish borasida olib borilayotgan islohotlar, mavjud imkoniyatlar, xalqaro tajriba bilan solishtirma tahlil, shuningdek, kelgusidagi rivojlanish istiqbollari atroflicha yoritiladi.

Zamonaviy global iqtisodiy muhitda bank-moliya tizimi raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydigan sohaga aylanib bormoqda. Raqamlashtirish nafaqat bank xizmatlarining tezkorligi va qulayligini oshiradi, balki ularning xavfsizligi, shaffofligi va moliyaviy inklyuziyani ta'minlashda ham asosiy omil hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi ham bu yo'nalishda izchil islohotlar olib bormoqda. Ayniqsa, so'nggi yillarda bank xizmatlarini raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan.

Raqamlashtirish jarayonlari mamlakatda qator huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi **PQ–4851-sonli** "2020–2023 yillarda 'Raqamli O'zbekiston' strategiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, bank-moliya sohasida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish bo'yicha asosiy hujjat hisoblanadi. Mazkur hujjatda bank xizmatlarining to'liq raqamlashtirilishini ta'minlash, fintech kompaniyalarning faoliyatini tartibga solish va ularning rivojlanishi uchun huquqiy zamin yaratish kabi ustuvor vazifalar belgilangan.

Bundan tashqari, 2019-yil 9-sentabrdagi **"To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi Qonun (O'RQ–573)** asosida to'lov xizmatlari ko'rsatish va elektron to'lov tizimlari faoliyati huquqiy jihatdan mustahkamlangan. Ushbu qonun to'lov tashkilotlari, elektron pullar, masofaviy xizmatlar kabi raqamli moliyaviy xizmatlar uchun normativ asos bo'lib xizmat qilmoqda. Shuningdek, 1996-yil 25-apreldagi

“Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun (O‘RQ–216) bank tizimi faoliyatini, jumladan, masofaviy xizmat ko‘rsatish, internet-banking, mobil ilovalar orqali operatsiyalarni yuritish mexanizmlarini qonuniylashtiradi.

Markaziy bank tomonidan 2021-yilda ishlab chiqilgan “Bank xizmatlarini raqamlashtirish kontseptsiyasi” hamda 2022-yildan boshlab joriy etilgan “raqamli to‘lov xizmatlari litsenziya tizimi” orqali banklarning raqamli xizmatlarni ko‘rsatish darajasi bosqichma-bosqich oshirilmoqda. Hozirda banklar mobil ilovalar, QR-to‘lovlar, sun‘iy intellekt asosidagi xizmatlar, onlayn kreditlash, elektron depozitlar kabi zamonaviy mahsulotlarni keng joriy etmoqda.

Shuningdek, “Elektron hukumat to‘g‘risida”gi Qonun (O‘RQ–391, 2015-yil 9-dekabr) asosida bank tizimi va davlat idoralari o‘rtasidagi axborot almashinuvi, real vaqt rejimida soliq to‘lovlari, ijtimoiy ajratmalar va boshqa moliyaviy xizmatlar avtomatlashtirilmoqda.

Ushbu normativ-huquqiy asoslar O‘zbekistonda raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish uchun mustahkam huquqiy zamin yaratmoqda. Shu bilan birga, raqamlashtirish jarayoni iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari, jumladan, soliq tizimi, tadbirkorlik muhiti va davlat moliyaviy boshqaruvi samaradorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Mazkur maqolada O‘zbekiston bank tizimida raqamlashtirish jarayonlarining o‘rni, ularning huquqiy asoslari, amaliy rivojlanish yo‘nalishlari va xalqaro tajriba bilan solishtirma tahlili keltiriladi. Ayniqsa, Open Banking, fintech integratsiyasi, sun‘iy intellekt va kiberxavfsizlik yo‘nalishlaridagi dolzarb masalalarga alohida e’tibor qaratiladi.

Dunyo tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, bank xizmatlarini raqamlashtirish – bu global trend bo‘lib, u bank-moliya sektorining eng asosiy transformatsiya yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Raqamli texnologiyalar bank xizmatlarini tezkor, ishonchli, shaffof va qulay qilish bilan birga, ularning global miqyosda moslashuvchan va raqobatbardosh bo‘lishini ta’minlamoqda. Xususan, raqamli bank xizmatlari rivojlangan davlatlarda naqd pulsiz iqtisodiyotni shakllantirish, moliyaviy inklyuziyani ta’minlash, bank xizmatlari narxini arzonlashtirish va innovatsion moliyaviy mahsulotlarni joriy qilishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda.

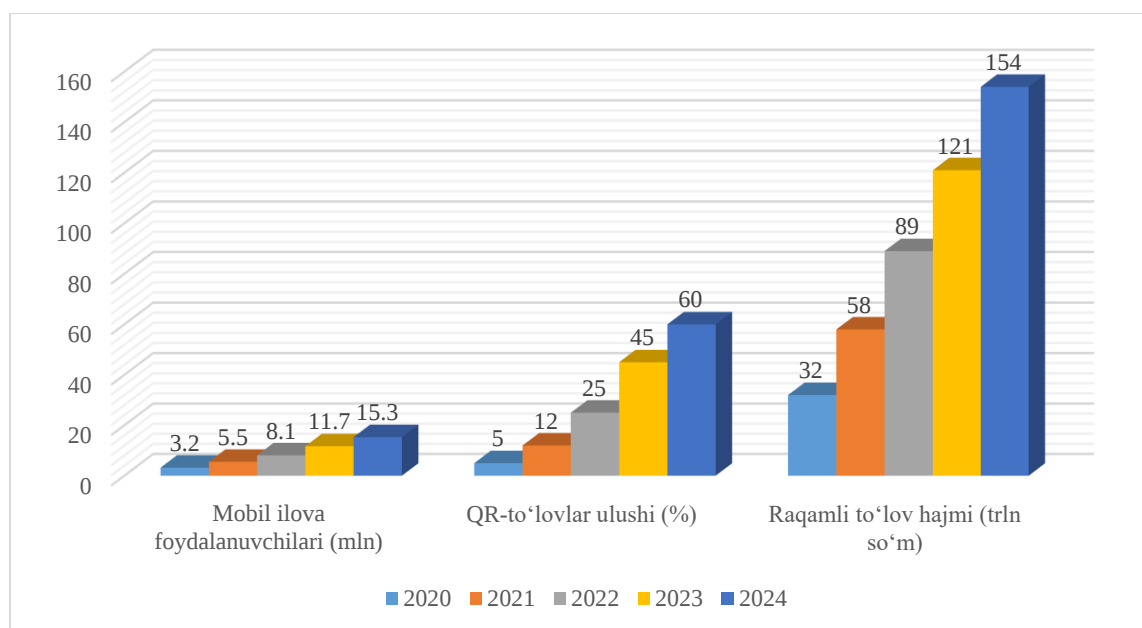
Estoniya Yevropada eng ilg‘or raqamli davlatlardan biri sifatida tan olingan. Bu mamlakatda barcha bank xizmatlari, shu jumladan, hisob ochish, kredit olish, depozit joylashtirish, elektron identifikatsiya, imzo qo‘yish va hatto bankdan chiqmasdan kompaniya ro‘yxatdan o‘tkazish ham to‘liq raqamli platforma orqali amalga oshiriladi. Estoniya hukumati raqamli infratuzilmani davlat darajasida qo‘llab-quvvatlaydi va “X-Road” nomli markaziy axborot almashuv platformasi orqali barcha idoralar o‘zaro real vaqt rejimida ishlaydi. Estoniya tajribasi raqamli transformatsiyada davlat–bank–aholi o‘rtasidagi integratsiyaning naqadar muhimligini ko‘rsatadi.

Xitoy dunyodagi eng yirik raqamli to'lov bozoriga ega. WeChat Pay va Alipay kabi to'lov platformalari orqali har kuni yuz millionlab operatsiyalar amalga oshiriladi. Xitoy Markaziy banki (People's Bank of China) raqamli valyutani (DCEP — Digital Currency Electronic Payment) tajriba tariqasida joriy qilgan ilk davlatlardan biri bo'lib, bu orqali milliy valyutaning raqamli formatini keng joriy etish ko'zda tutilgan. Shu bilan birga, Xitoyda kredit skoring tizimlari sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) asosida ishlaydi, bu esa fuqarolarning moliyaviy faoliyatini kompleks baholashga imkon yaratadi.

Buyuk Britaniya — Open Banking tamoyillarini birinchi joriy etgan mamlakatlardan biridir. 2018-yildan boshlab, barcha yirik banklarga mijoz ma'lumotlarini uchinchi tomon fintech kompaniyalari bilan almashishga majburiyat yuklatilgan. Bu tartib mijoz roziligi bilan amalga oshadi va banklar bilan fintech'lar o'rtasida sog'lom raqobatni vujudga keltirgan. Shu asosda bank xizmatlari bozorida yuzlab yangi servislar: byudjetni boshqarish ilovalari, soliq rejalashtirish vositalari, avtomatik tejash tizimlari va boshqalar paydo bo'ldi. Bu tajriba raqamlashtirish nafaqat texnik, balki institutsional islohotlar bilan bog'liq ekanini tasdiqlaydi.

Janubiy Koreya va Singapurda raqamli banklar (neo-banks) allaqachon an'anaviy banklardan bozor ulushini egallay boshlagan. Masalan, Singapurda "Grab Financial" va "Sea Group" kompaniyalari rasmiy raqamli bank litsenziyalarini olib, 100% mobil bank sifatida ishlamoqda. Janubiy Koreyada esa "Kakao Bank" va "K Bank" kabi raqamli banklar qisqa fursatda millionlab mijozlarni jalb etgan. Bu jarayonlar raqamli bank xizmatlarining real hayotda qanday tez va samarali ishlashini ko'rsatadi.

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, raqamli bank xizmatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun faqat texnologik platformalarning mavjudligi yetarli emas. Eng asosiysi — bu sohani qo'llab-quvvatlaydigan normativ-huquqiy baza, malakali kadrlar, ishonchli infratuzilma va aholining raqamli savodxonligi darajasidir. O'zbekiston uchun bu tajribalar real yo'l xaritasi bo'lib xizmat qilishi mumkin: Open Banking'ni qonunchilik asosida mustahkamlash, fintech startaplarga imtiyozlar yaratish, raqamli xavfsizlik choralarini kuchaytirish va eng muhimi — aholining bank xizmatlaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish.

1 rasm. 2020–2024 yillarda O‘zbekistonda mobil bank ilovalari foydalanuvchilari soni (mln)

Ushbu diagramma O‘zbekistonda raqamli bank xizmatlariga bo‘lgan talabning ortib borayotganini ko‘rsatadi. 2020-yilda 3,2 million foydalanuvchi mobil bank ilovalaridan foydalangan bo‘lsa, 2024-yilga kelib ularning soni 15,3 millionga yetdi. Bu ko‘rsatkich bank xizmatlarining qulayligi, tezligi va raqamlashtirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlarning samarasi sifatida baholanadi.

Xulosa

O‘zbekiston Respublikasi bank tizimi so‘nggi yillarda raqamli transformatsiya yo‘lida jadal rivojlanmoqda. Raqamli texnologiyalarni joriy etish bank xizmatlarini tezkor, qulay, shaffof va ishonchli qilishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Mobil bank ilovalari, QR-to‘lovlar, onlayn kreditlash, raqamli identifikatsiya va Open Banking tamoyillarining bosqichma-bosqich joriy qilinishi orqali bank-mijoz munosabatlari yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. Xalqaro tajriba tahlili asosida shuni aytilish mumkinki, bank sohasida raqamlashtirish faqat texnologik yangilanish emas, balki iqtisodiy o‘rish, moliyaviy inklyuziya va korrupsiyaga qarshi kurashda strategik vositadir. Shu bilan birga, mamlakatda bu sohadagi huquqiy baza mustahkamlanmoqda, lekin ayrim infratuzilmaviy va ijtimoiy muammolar hali ham dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Takliflar:

- Raqamli bank xizmatlarini huquqiy asosda takomillashtirish:** Open Banking, neo-banklar, raqamli identifikatsiya va elektron pullar bo‘yicha alohida qonunchilik hujjatlarini ishlab chiqish lozim.
- Fintech-kompaniyalar uchun erkin va raqobatbardosh muhit yaratish:** startaplar va texnologik xizmat ko‘rsatuvchilar uchun soliq imtiyozlari, grant dasturlari va inkubatsiya markazlarini yo‘lga qo‘yish zarur.

3. **Aholining raqamli va moliyaviy savodxonligini oshirish:** bank xizmatlaridan masofadan foydalanishni o'rgatish bo'yicha doimiy ta'lim dasturlari tashkil etilishi lozim, ayniqsa, chekka hududlarda.
4. **Kiberxavfsizlikni kuchaytirish:** mijozlar ma'lumotlarini himoya qilish bo'yicha ilg'or texnologiyalarni joriy etish va moliyaviy tashkilotlar uchun minimal xavfsizlik standartlarini belgilash kerak.
5. **Davlat va xususiy sektor hamkorligini kengaytirish:** raqamli xizmatlar infratuzilmasini rivojlantirishda davlat va tijorat banklari o'rtasida qo'shma loyihalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq.
6. **Milliy raqamli to'lov platformalarini rivojlantirish:** milliy QR-kod tizimini yagona standart asosida birlashtirish va barcha to'lov tizimlari o'rtasida integratsiyani kuchaytirish zarur.
7. **Xalqaro tajribani chuqur o'rganish:** Estoniya, Xitoy, Buyuk Britaniya kabi davlatlar tajribasini tahlil qilish asosida moslashgan milliy modelni shakllantirish maqsadga muvofiqdir.

Manbalar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4851-sonli qarori. "2020–2023 yillarda Raqamli O'zbekiston strategiyasini amalga oshirish to'g'risida". 05.10.2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. "Bank xizmatlarini raqamlash konsepsiyasi". Toshkent, 2021.
3. EBRD. "Digital Transition in Banking: Case of Uzbekistan". – 2023.
4. Jumaev I. "Bank tizimida sun'iy intellekt texnologiyalari". – Toshkent, 2023.
5. Karimov B.B. "Bank ishi asoslari". – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020.
6. Karimova S. "Banklar faoliyatida raqamli strategiyalarning o'rne". – TMI Ilmiy axborotnomasi, 2023.
7. Nishonov F. "Raqamli bank xizmatlari va moliyaviy inkluziya". – Bank va Bozor, 2023, №3.
8. Toirov A. "Mobil bank xizmatlari orqali moliyaviy xizmatlarni kengaytirish". – Bank va Bozor, 2022.
9. World Bank. "Fintech and Financial Inclusion". – 2022.
10. Xolboev T.X. "Raqamli iqtisodiyot: nazariya va amaliyot". – Toshkent, 2022.